

«Çelişki Üstüne» Eleştirilerine Cevap

Birikim'in 12. sayısında, Uluslararası Hegel Kurumu'nun Moskova'da yapılan X. Kongresinde sunulan tebliğlerden üçü yayımlanmıştı. Lucien Séve'in tebliğinin konusu «Marksist Çelişki» kavramında odaklanıyordu. Ancak Séve, bu kısa yazısında ne yeni bir tez ileri sürüyordu, ne de belirli bir çelişki anlayışının eleştirisini yapıyordu. Bütün bunlar yüzden «Çelişki Üstüne»de bu yazıya yer vermemiştim.

Ancak, **Birikim**'in 20. sayısı yayımlandıktan sonra, X. Hegel Kongresi'nde sunulan bazı tebliğlerin tam metinlerinin yayımlandığı bir dergi elime geçti. Burada Séve'in tebliğinin tamamı da yer alıyordu. **Birikim**'de yayımlanan ve yalnızca tanıtıcı bir girişten ibaret olan birinci bölümden sonra, Séve, son derece önemli bir tez geliştiriyordu. Şimdi «Çelişki Üstüne»de yer almayan bu tezi, bir «ek» olarak burada irdelemeye çalışacağım.

Séve'in tezi kısaca şöyle özetlenebilir: Marksist diyalektikte iki farklı çelişki türü vardır ve bu fark, dışsal koşullardaki değişmeler ve öznel müdahale ile değil, ama çelişkilerin özsel nitelikleri tarafından belirlenir.

Bir yanda, burjuvazi ve proletarya, kapitalizm ideolojik yanılısma ve bilimsel teori, vs. arasındaki, öte yanda, üretim ve tüketim, el emeği ve kafa emeği, yeni bir bilimsel sorunun çözümündeki karşıt eğilimler, vs. arasındaki çelişkiler. Bu çelişkilerin felsefî bir analizi, ilk grubu antagonist, ikinci grubu ise antagonist olmayan olarak tanımlamayı olanaklı kılar. İlk gruptaki çelişkiler, bir karşıtın gelişiminin, önceden egemen olan karşıtın—ister barışçıl ister şiddetli bir biçimde— yokolmasını varsayması ve çelişkinin, karşıtların sentez yoluyla birbirleriyle kaynaşarak değil, ama gerileyen

karşıtın yokolması ve karşıt olma niteliğinin ortadan kalkması yoluyla çözülmesi anlamında antagonisttirler. İkinci gruptaki çelişkiler ise, bir karşıtın gelişmesinin hiçbir şekilde öbür karşıtın yokolmasını varsaymadığı ve çelişkinin çözümünün yalnızca 'daha üst bir birlik (unity) içinde kaynaşma'dan oluştuğu anlamında antagonist değildirler. Antagonist ve antagonist-olmama'nın böyle bir tanımı, kesinlikle, çelişkilerin özüne dayanır. (s. 64)

Séve'e göre, bazı çelişkiler karşıtların sentezi yoluyla çözülürken, öbürleri, karşıtlardan birinin gerilemesi ve yokolması yoluyla çözülmektedirler. Görüldüğü gibi bu tez, iki çelişki türü arasındaki ayrımı çelişkilerin çözülme biçimleri arasındaki bir fark olarak ortaya koymaktadır. İki çelişki türünün çözülme biçimleri «Çelişki Üstüne»de değinmediğim bir konu. Bu açıdan bakıldığında, Séve'in tezi «Çelişki Üstüne»de eksik olan bir noktayı aydınlatıyor. Ancak bir başka nokta var ki, o da Séve'de, eksik. İlk türü arasındaki ayrımını çelişkilerin çözülme biçimlerine dayandırarak, Séve bir bakıma, bir sonuçtan hareket etmiş oluyor. Başka bir deyişle, çelişkilerden bazılarının sentez veya kaynaşma yoluyla ve öbürlerinin, bir karşıtın tamamen yok olması yoluyla çözüldüklerini söylediği halde, bunun neden böyle olduğunu söylemiyor.

Burada şu sorulabilir: Séve'in ayrımı ile Marx'ın ayrımı uygunluk içinde midir? Bana öyle geliyor. «Çelişki Üstüne»de belirtmiş olduğum gibi, Marx'a göre «hakiki gerçek uçlar» hiçbir şekilde uzlaştırılmazlar; çünkü birbirleriyle ortak hiçbir şeyleri yoktur, birinin diğerine ihtiyacı yoktur. Karşıtların her biri kendi içinde bir bütündür ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlarılar. Öte yandan, «uçların kar-

şlaşması» durumunda karşıtlar aynı özün karşıt belirlenmeleridirler, tek bir bütün oluştururlar ve ayrı oldukları kadar birbirleriyle kaynaşmışlardır da. Marx'ın bu ayırımı, şüphesiz ki, **bütün çelişkilerin belirli durumlarda aldıkları biçimlerle değil, ama belirli çelişkilerin, gelişmelerinin bütün evrelerinde değişmeyen nitelikleri** ile ilgilidir. Böylelikle, **karşılıklı dıştalan** karşıtlardan birinin gelişiminin, öbürünün gerilemesi pahasına olacağı ve ancak bir karşıt tamamen yok olduğunda çelişkinin ortadan kalkacağı son derece açıktır. Örneğin, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki çelişki bazı burjuva ideologlarının ileri sürdükleri gibi, kapitalizmin sosyalizme ve sosyalizmin de kapitalizme doğru evrimleşerek «arada bir yerde» birleştikleri zaman değil, ama kapitalizm tamamen yok edildiği zaman ortadan kalkacaktır. (Bu görüş ilk kez 1960'larda bazı burjuva ideologları tarafından 'convergence' teorisi olarak ortaya atıldı.)

Öte yandan, bir tek bütünsellik oluşturulan, bir özün iki ayrı belirlenimi olan ve zaten bir ölçüde kaynaşmış olan **geçişimli** karşıtların, tamamen kaynaştıkları, üst bir birlikte senteze ulaşarak aralarında bir fark kalmadığı ve dolayısıyla karşıt olma niteliklerini yitirdikleri bir durumun, yalnızca bu tür çelişkilere özgü bir çözümlenme biçimi olduğu açıktır. Örneğin, Lenin'in göstermiş olduğu gibi, mali sermaye ve sanayi sermayesi, kapitalizmin gelişiminin belirli bir aşamasında, «finans kapital» olarak kaynaşmışlardır. Görüldüğü gibi, Séve'in tezi dolaysız olarak Marx'ın ayırımına dayanmasa bile, onun bir sonucu olarak ortaya çıkmakta.

En önemli noktayı atladığım sanılmasın; Séve, birinci türü «antagonist», ikinci türü ise «antagonist-olmayan» olarak adlandırıyor. Bu adlandırma bana biraz hatalı görünüyor. Çünkü, her ne kadar karşılıklı dıştalan çelişkiler her zaman antagonist olsalar da, antagonist olmayan çelişkiler bazı durumlarda antagonist hale gelebilmektedirler. Örneğin, bunalım dönemlerinde para-meta ve belirli durumlarda kafa emeği-kol emeği arasındaki çelişkiler antagonist bir biçim alırlar. Séve'i izleyerek, antagonizmi, «karşıtlardan birinin öbürü pahasına geliştiği bir çelişki» olarak tanımlarsak, geçişimli çelişkilerin bazı durumlarda antagonist bir biçim alabileceklerini

açıklayabiliriz. Örneğin, geçiş dönemlerinde sanayi sermayesi ticaret sermayesi pahasına gelişir, veya dönemsel bunalımlar tüketimin azaltılması pahasına üretimin artırılması yüzünden ortaya çıkarlar, vs. Bütün bunlar gösteriyor ki, iki çelişki türünün (yani, karşılıklı dıştalan ve geçişimli çelişkilerin) antagonizm ve antagonizm-olmama olarak adlandırılması hatalıdır. Bunu gözönünde tutarak ve Marx'ın **Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi'**ndeki ayırımını izleyerek «Çelişki Üstüne»de, karşılıklı dıştalan çelişkilerin «uzlaşmaz» ve geçişimli çelişkilerin ise «uzlaşabilen» olarak adlandırılabilceğini ileri sürdüm. Böyle bir ayırımın, çelişkinin koşulsallığıyla, tarihselliğiyle veya hangi bütün içinde yer aldığıyla hiçbir ilişkisi yoktur ve yalnızca çelişkilerin özsel niteliklerini vurgulayan bir ayırımdır. Bunun böyle olduğu ve «uzlaşmazlık» niteliğinin, değil koşulsallık ve tarihsellik, hattâ antagonist olma niteliğinden bile daha köklü bir belirleme olduğu, Marksist klasiklerde oldukça açıktır.

Uzlaşmazlık kategorisinin (karşılıklı dıştalan anlamında), kelimenin günlük kullanımıyla karıştırılması, ve bundan da önemlisi, antagonizm sözcüğünün Türkçeye, genellikle «uzlaşmaz karşıtlık» olarak çevirilmesi, büyük bir kavram karmaşasına yol açmakta. Örneğin, uzlaşmazlık kategorisi «düşmanlık» kavramına indirgenerek, karşıtların mücadelesinin tarihi konumu içinde aldığı savaşçı ve barışçı biçimler yerine kullanılmaya çalışılıyor. Çelişki savaş biçimini alırsa «uzlaşmaz» deniyor, savaş olmazsa çelişki «uzlaştı» deniyor. Uzlaşmazlık kategorisi, karşıtların mücadele biçimlerinden yalnızca birine indirgeniyor. Konjonktürel analizin elemanları, teorik analizin elemanlarıyla karıştırılıyor.

Bu açıdan, Séve'in aşağıdaki açıklamaları oldukça aydınlatıcı:

Marx'a göre... sınıf antagonizmi, hiç bir şekilde, dışsal koşulların etkisiyle veya bizim öznel müdahalemizle antagonist olmayan bir çelişkiye dönüştürülebilecek **geçici** (transitory) bir biçim değildir. Genel ve açık bir antagonizm teorisi formüle etmiş olmasa bile, Marx'a göre, antagonizmin, belirli türdeki çelişkilerin **özel bir niteliği** olduğu, keskin bir çatışma biçimi almasalar bile, bu tür çelişki-

leri belirleyen bir nitelik olduğu ve bu niteliğin ancak bu tür çelişkilerin ortadan kalkmasıyla değişebileceği oldukça açıktır. Mao Çetung, aynı antagonizm sözcüğünü kullanmış olsa bile,... bunu bir koşulsallık ve öznel müdahale teorisine indirgeyerek, antagonizmin **özü** sorununu bütünüyle gözardı etmiştir. (s. 63)

Séve, antagonizmin **özü** sorununun gözardı edilmesinin «toplumsal ve politik sonuçları» konusunda ise şunları söylüyor:

Karşıtların mücadelesinin barışçıl biçimlerinin olgunlaşmasını, özlerinin her zaman antagonist (permanently antagonistic) olma niteliğinin ortadan kalkması ile karıştırmak sağ oportünizmdir. Antagonist çelişkinin çözümünün, eski karşıtın gelişimini sağlayan değişikliklere karşı koyma gücünü yitirdiği oranda patlayıcı olmayan durumlar alabileceğini görmemek ise sol oportünizmdir. (s. 66)

Peki bütün bunların yanında, Séve, Hegel ve Marx arasındaki ilişki konusunda ne diyor? Séve'in yazısının, Moskova'da toplanan Uluslararası Hegel Kurumu'nun X. Kongresinde sunulan bir tebliğ olduğu hatırlanacak olursa bu sorunun önemi ortaya çıkar. «Hegel diyalektiği keşfetti» diyor Séve, «ama öyle görünüyor ki, **antagonist-olmayan** çelişkiye dayanan bir biçimde.» (s. 65) Burada adlandırma sorunu tekrar ortaya çıkıyor: Antagonist-olmayan sözcüğünü (gelişimil anlamında) uzlaşabilen sözcüğüyle değiştirirseniz ve Marx'ın «Hegel'in dehasının, belirlenmelerin antagonist niteliğini bulup çıkarmasında kendini gösterdiği» yolundaki sözlerini de hatırlarsanız, Séve'in önermesi anlam kazanıyor: Hegel diyalektiği keşfetti; ama öyle görünüyor ki, uzlaşabilen çelişkiye dayanan bir biçimde.

**

«Çelişki Üstüne»ye yöneltilen eleştirilere girmeden önce birkaç noktaya değineceğim. Bunlardan birincisi «Çelişki Üstüne»nin üslubuyla ilgili. Bu çalışmada aşırı iddialı bir dil kullandığımı kabullenmek durumundayım. İkincisi, üç eleştiri yazısında da ele alınmamış olan bir yorum hatası. 35 No'lu alıntıda, Lenin'in, iki çelişki türü arasındaki ayırımı ortaya koyduğunu söylemiştim. Bu hatalı bir yo-

rumdur. Lenin gerçekte burada, karşılıklı dıştalan çelişkinin koşulsallığı ve mutlaklığı arasındaki, veya çeşitli durumlarda aldığı biçim ve değişmeyen özü arasındaki bir ayırımı vurgulamaktadır. Üçüncüsü ise, bir politikanın ya proletaryaya ya da burjuvaziye hizmet etmesi gerektiği. Her ne kadar, proletarya ve burjuvazinin çıkarlarının, uzun vadede hiç bir şekilde çıkışmadığı doğru olsa bile, sorunun bu biçimde ortaya konuşu gerçekten de yanlıştır.

Gelelim «Çelişki Üstüne»ye yöneltilen eleştirilere... A.S. Akat dolaysız olarak çelişki konusunda bir eleştiri getirmemiş. Bir iktisatçı olarak «feylezofların işine karışmaktan korktuğunu» (s. 46) söylüyor ve eleştirisini **Kapital**'den aktardığım bir örneğe yöneltiyor. A.S. Akat, karşılıklı dıştalan çelişki için verdiğim, değer nisbi ve eşdeğer biçimleri arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla **Kapital**'in bu bölümünü hiç anlamamış olduğumu ileri sürüyor.

A.S. Akat'a göre, «... gerek eşdeğer ve gerek nisbi biçim mübadale değerinin mal paranın hakim olduğu bir ekonomide aldıkları biçimdir, kullanım değeri tümüyle analiz dışındadır.» (s. 45) 5 ekmeğe = 3 kalem gibi bir önermeyle başlarsak, 1 ekmeğe = 1 ekmeğe veya 1 kalem = 1 kalem ifadeleri değer eşdeğer biçimini, 1 ekmeğe = 3/5 kalem veya 1 kalem = 5/3 ekmeğe ifadeleri ise değer nisbi biçimini verirler.

A.S. «Akat'ın, değer nisbi ve eşdeğer biçimlerini hiç anlamamış olduğunu en yüzysel bir **Kapital** okuması bile ortaya ortaya koyar. Ama madem anlaşılmamış, bir kez de burada ele alalım.

MÜBADELE DEĞERİNİN NİSBİ VE EŞDEĞER BİÇİMLERİ

Benim bir keten bezi dokuyucusu ve A.S. Akat'ın da bir ceket terzi olduğu varsayalım. Benim kendim için dokuduğum ilk 20 yarda ketenin veya A. Ş. Akat'ın kendi ihtiyacını karşılamak üzere diktiği bir ceketin hiçbir değişim değeri yoktur. Bunlar yalnızca kullanım değerine sahiptirler ve dolayısıyla meta değildirler. Ama beş saat harcayarak dokuduğum ikinci 20 yarda ketenin benim için hiçbir kullanım değeri yoktur. Aynı şey A.S. Akat'ın beş saatte diktiği ikinci bir ceket için de geçerli-

dir. Bu durumda, bir pazar yerinde, kendimiz için kullanım değeri olmayan ürünlerimizi karşı karşıya koyduğumuzda, ürünlerimizde cisimleşmiş olan beşer saatlik somut insan emeğini eşitlemiş oluruz. A.S. Akat'ın ürünü, benim karşıma bir kullanım değeri olarak çıkar. Böyle olmasaydı kendi ürünümlü onun kiyle değişmezdim. Ama, benim için kullanım değeri ifade etmeyen 20 yarda keteni, benim için kullanım değeri ifade eden bir ceketle değişmeyi kabullendiğim zaman, bir ceket 20 yarda ketene eşdeğer tutmuş olurum. Böylelikle, kendi ürünümlü mübadele değerini A.S. Akat'ın ürünümlü kullanım değeriyle ifade etmiş olurum. Veya Marx'ın dediği gibi; «Keten bezi metasının değeri, ceket metasının maddi biçimiyle, yani birinin değeri öbürünün kullanım değeriyle ifade edilir.» (Kapital, Cilt 1, s. 74, p. 58) Bu durumda, A.S. Akat'ın ürünümlü değeri, benim için eşdeğer biçimdedir. «... A metası (keten), değerini farklı türdeki bir metanın (ceketin) kullanım değeri ile ifade ederek, aynı zamanda, bu metanın özgül bir değer biçimi, eşdeğer biçimi olmasına neden olur.» (s. 77, p. 61) Öte yandan, bu ilişki içinde, beş saat harcayarak dokumuş olduğum ve benim için kullanım değeri olmayan 20 yarda ketenin değeri de nisbi değer biçimini almış olur. «... B'nin kullanım değeri ile ifade edilen A'nın değeri nisbi değer biçimini alır.» (s. 75, p. 59)

Görüldüğü gibi, ürünümlü bir değer ifade etmesi için, A.S. Akat'ın ürünümlü ihtiyacım vardır. «Hiç bir meta, kendisi ile eşdeğerlik ilişkisi içine giremeyeceği ve böylece kendi maddi biçimini kendi değerinin ifadesi haline getiremeyeceği için, her metanın eşdeğer olarak başka bir meta seçmesi ve onun kullanım değerini, yani maddi biçimini, kendi değer biçimi olarak kabul etmesi gerekir.» (s. 78, p. 62) Bu yüzden, kendi ürünümlü yine kendi ürünümlü karşılaştırarak hiç bir sonuca ulaşmam. «Keten bezinin değerini keten bezi olarak ifade etmek olanaksızdır. 20 yarda keten bezi = 20 yarda keten bezi, değerini ifade etmez. «20 yarda keten bezi = 20 yarda keten bezi totolojisi, ne değeri, ne de değerini büyüklüğünü ifade eder.» (s. 90-91, p. 74) Bütün bu ilişkiler A.S. Akat'ın için de geçerlidir. Onun için, ürünümlü bir ceketin değeri nisbi biçimdedir ve benim ürü-

nümümlü olan 20 yarda ketenin değeri eşdeğer biçimdedir. A.S. Akat 1 ceket = 1 ceket diyerek hiç bir yere varamaz. Ama o, «Küçük Not» unda 1 ceket = 1 ceket (veya 1 kalem = 1 kalem) diyerek, ve bunun da değerini eşdeğer biçimini ifade ettiğini öne sürerek, değerini eşdeğer biçimini, dolayısıyla Kapital'in birinci bölümünü, dolayısıyla Kapital'i ve dolayısıyla da Marx'ı hiç anlamamış olduğunu ortaya koyuyor.

A.S. Akat'ın, Marksist iktisadın temelini kavrayamamış olduğunu gösteren başka cümleleriyle de karşılaşırız. Örneğin, Akat'a göre Marx, Kapital'in birinci bölümünün üçüncü kesiminde, «değerin altın para ile ifade edilmesinin daha önceki iki kesimde anlattığı emek-değer teorisini etkilemediğini» (s. 45) ispat etmektedir. Her iktisat öğrencisinin bileceği gibi, Marx, Kapital'in birinci bölümünün ilk iki kesiminde emek-değer teorisini, sonraki iki kesimde de başka bir teoriyi anlatmaz. Yine her iktisat öğrencisi bilir ki, değer altın para ile ifade edilmesi, Marx'ın değer teorisinin doğal bir sonucudur. A.S. Akat bundan başka, «Kapital'in bu kesiminin önemini yitirdiğini», Meek ve Sweezy gibi «değer teorisini ayrıntılı bir şekilde inceleyen» (s. 45) yazarların değer biçimi konusuna değinmediklerini söylüyor. Yani A.S. Akat, değer teorisini öğrenmek için doğru kaynaklara başvuracağı yerde, Kapital'in eskimiş olduğunu söylemeyi yeğliyor.

Öte yandan, A.S. Akat'ın eleştirisi, nisbi ve eşdeğer biçim örneğini iktisadi bakımdan çürütemediği gibi, Marx'ın bu çelişkiyi neden karşılıklı dışlayan ve antagonist olarak tanımladığını açıklamaktan da uzak kalıyor.

Öbür eleştirilere gelince... Bunlar arasında en ilginç, şüphesiz ki, «yapısalcılık»la suçlanmam. Ben birisine «yapısalcı» diyorum, bir başkası da çıkıp «sensin yapısalcı» diyor. Böylelikle sol argoya yeni bir küfür ekleniyor: Yapısalcılık. Bu durumun önüne geçmek için, yapısalcılığın ne olduğuna bakalım şimdi.

YAPISALCILIK NEDİR?

Yapısalcılığın ne olduğunu, ilk kez bir yapısalcıdan dinleyelim. «Yapısalcılık» diyor Richard George, Yapısalcılar adlı kitabında, «birçok disiplini içerir... ve sosyal bilimlere, edebiyata ve sanata genel bir yaklaşım temeli

sağladığı gibi bunları bilimsel bir biçimde birleştirir de». (s. xi) Ve sonra «birinci kuşak» yapısalcıları sıralıyor: Dilbilimde F. Saussure, edebi eleştiride R. Barthes, psikanalizde J. Lacan, Felsefede M. Foucault, antropolojide C.L. Strauss ve Marksist teoride L. Althusser. Birikim'de, tümü Fransız olan bu düşünürlerden bazılarıyla tanışma olanağını bulmuştuk.

Konumuz Marksist teori olduğuna göre, öbür yapısalcıları bir yana bırakarak, George'un deyimiyle «bu disiplinin öncü yapısalcısı» olan L. Althusser'in görüşlerine yer verelim.

Althusser, her şeyden önce, kendisine yapısalcı denmesine çok kızmaktadır: «Birkaç istisna dışında, Marx'ı açıklama biçimimiz, genellikle, moda uyularak 'yapısalcı' olarak değerlendirildi ve tanındı.» (R.C. s. 7) Marx'ın ortaya koyduğu «kişileri kendi haklarında söyledikleri sözlerle değil, ne yaptıklarıyla değerlendirme» ilkesine dayanarak Althusser'in ne yaptığını kısaca göz atalım.

Althusser kendine ün kazandıran görüşlerini Marx için ve Kapital'i Okumak adlı iki kitapta geliştirdi. Marx için 1961-1965 arasındaki makaleleri topluyordu ve Kapital'i Okumak'ta bazı «ikinci kuşak yapısalcı»ların çalışmalarını da yer alıyordu. Althusser, bu kitaplarında geleneksel Marksist düşüncenin bazı «hata»larına dikkati çekiyor ve bazı «boşluk»ları dolduruyordu. Althusser'in bu kitaplarda ortaya attığı yeni kavramlardan bazılarına «Çelişki Üstüne»de değinmiştik. Örneğin, «bilgisel kopma» kavramıyla, Althusser'in, yalnızca düşünce tarihindeki sürekliliği değil, bizzat Marx'ın gelişimindeki sürekliliği bile inkar ettiğini ve genç Marx'ı Marksist kabul etmediğini belirtmiştim. Althusser bu temelden hareket ederek, Marx'ın eserlerinde Marksist olmayan öğeler avına çıkar. Böylelikle, Marx'ın 1846'dan önceki tüm eserlerini «Hegelci-Feuerbachçı» olarak ilan ettiği gibi, bundan sonraki eserlerinden de Marksist olmayan öğeler bulup çıkarır.

Örneğin öz-fenomen veya yasa-görüntü ilişkisi. Althusser'e göre bu ilişkiler idealist bir görüşe aittirler. Çünkü tek bir gerçeklik vardır, bu da görünen, duyulan gerçekliktir. Eğer, gerçekliğin hareketini kendi dışında bir «neden»e, «öz»e, «yasa»ya veya «eğilim»e bağlayacak olursanız, varolan gerçekliği varolmayan bir «neden»e bağlamış olursunuz.

Bu da idealizm olur. Marx, «bilgisel kopma»sına rağmen, klasik düşüncenin bu ikililerini ömrünün sonuna dek kullanmıştır. Althusser'den dinleyelim: «Bir yapının, öğeleri üstündeki etkinliğinin gerçek olduğunu belirten bir kavramı ararken, Marx genellikle, öz ve fenomen arasındaki klasik karşıtlığı kaçınılmaz olarak kullanmıştır.» (R.C. s. 190) Marx, öz-fenomen ilişkisini kaçınılmaz olarak mı yoksa bilinçli bir şekilde mi kullandığını Kapital'in üçüncü cildinde ortaya koyuyor: «Şeylerin dış görünüşleri özleriyle çakışsaydı, bütün bilim gereksiz olurdu.» (s. 817)

Althusser, birinci sınıf bir düşünür olarak, yalnız boşlukları bulmakla kalmayıp, dolduruyor da. Marx'ın bulamadığını ileri sürdüğü «neden»i gösteriyor: Yapısal nedensellik. «Yapı, ekonomik fenomen dışındaki... varolmayan bir öz değildir. Yapının 'yapısal nedenselliği' yapının etkileri ile varoluşunun biçimidir.» (R.C. s. 188) Marx'ın bilim anlayışının öz-fenomen ilişkisine dayandığı kadar, Althusser'inki de yapısal nedenselliğe dayanıyor.

Althusser, Marksist yöntemde; diyalektikte de bazı değişiklikler öneriyor. Bu önerisi, yukarıdakini aratmayan bir cinsten: Marksist diyalektik Hegelci kategorilerden arındırılması. Terkedilmesi gereken kategoriler ise şunlar: «Birincisi... olumsuzlamanın olumsuzlaması, öbürü niceliğin niteliğe dönüşmesi.» (F.M. s. 200n) Althusser bu iki yasadın, «... bütün Kapital'in, yani İngilizce baskının 2300 koca sayfasındaki iki cümlecik» (F.M. s. 200) olarak sözediyor. «Çelişki Üstüne»de kısmen göstermiş olduğum gibi, çelişki yasa için de durum pek parlak değil. İşte Althusser'in çelişki tanımı: «Çelişki: Bir pratiğin toplumsal oluşumun karmaşık bütününe eklenme biçimi için kullanılan terim.» (R.C. s. 311) Bu şartlar altında, Althusser'in, diyalektik derken neyi kastedtiği daha da anlaşılır bir hale geliyor.

Althusser'e göre yapı, çeşitli pratiklerin eklenmesinden oluşur.

Belirli pratikler arasında kesin bir ayırım yapılmaksızın ve teori ile pratik arasındaki ilişkilerin yeni bir kavramı oluşturulmaksızın, bilimsel bir pratik kavramına varılamaz. Pratiğin birincilliğini, toplumsal varlığın bütün düzeylerinin,

farklı pratiklerin yerleri (Site: Yapı için-deki farklı yerleri belirten yapısalıcı bir terim. M.A.) olduğu şeklinde ifade edebiliriz; ekonomik pratik, politik pratik, ideolojik pratik, teknik pratik ve teorik pratik. (R.C. s. 58)

Burada görüyoruz ki **teori**, ekonomi, politika ve ideolojiden ayrı ve en az onlar kadar toplumsal bir «pratik». Bunu, bir «teorisyen»in pratikten kapuk olmadığına bir ispatı olarak değerlendirmek hatalı olmaz sanırım. Althusser ayrıca, bu teorik pratik kavramından hareketle, felsefeyi «teorik pratiğin teorisi» olarak tanımlıyor.

Althusser, bilim ve ideoloji arasındaki ilişkiye de açıklık getiriyor; ideoloji, bilim-olmayandır. İdeoloji kötüdür, bilim iyidir. «İdeolojinin teorik etkileri... bilimi her zaman tehdit eder veya engeller.» (F.M. s. 12) Yani, ister proletaryanın ideolojisi olsun ister burjuvazinin, ideolojiye karşı her zaman mücadele vermek gerekir. İdeoloji proleter de olsa bilimsel olamaz.

Althusser, altyapının belirleyiciliği konusunda, kaç yapayım derken göz çıkarıyor. Engels'in «görece özerklik» ve «son kertede belirleme» kavramlarını teorize ederken, ekonominin belirleyiciliği kavramını elden çıkartıyor. «Ekonominin diyalektiği, saf haliyle hiçbir zaman etkin değildir; (düzeyler) hiçbir zaman birbirlerinden ayrı olarak iş görmezler... hareketin başından sonuna dek 'son kerte'ye hiçbir zaman varılamaz.» (F.M. s. 113)

Yasa-görüntü veya öz-fenomen ilişkisi yerine «yapısal nedensellik», diyalektiğin yasaları yerine «toplumsal pratiklerin eklemleme biçimleri», felsefe yerine «teorik pratiğin teorisi», vs. vs. Bütün bunlar, Althusser'e neden yapısalıcı dendiğini açıklamaya yeter sanırım.

Haksızlık yapmayalım. Althusser, hâlâ bu düşüncelerinde diretiyor değil. **Kapital'i Okumak**'ın İtalyanca baskısına yazdığı önsözde ve **Özeleştirinin Öğeleri** adlı kitabında bu kavramlardan birçoğunu geri aldı ve önemli itiraflarda bulundu.

Kendimizi 'yapısalıcı' ideolojiden ayırma konusundaki dikkatimize ve 'yapısalıcılık'a yabancı kategorileri belirleyici bir biçimde uygulamamıza rağmen, kullandığımız terminoloji birçok bakımdan 'ya-

pısalıcı' terminolojiye çok yakındı. (R.C. s. 7) 1967'de basıldığından iki yıl sonra, **Kapital'i Okumak**'ın İtalyanca baskısında, makalelerimin hatalı bir eğilimi barındırdığını kabul ettim. Bu hatanın varlığını belirttim ve buna bir ad verdim: teorizm. (E.A. s. 13) ...teorizmin getirdiği yanılgılara düştük ama yapısalıcı olmadık. (E.A. s. 64) Hiçbir zaman daha önce yazdıklarımı yadsımadım, buna gerek de yok. (E.A. s. 13)

Althusser, terkettiği kavramları ise şöyle sıralıyor:

Bilimi doğru, ideolojiyi yanlış olarak karşılaştırırken içine düştüğüm rasyonalist 'hata'yı... teorist (yani rasyonalist-spekülatif) eğilimimi somutlaştıran ve özetleyen şu üç öğeyle teorize ettim: 1 — Genel olarak bilimle ideoloji arasındaki farkın teorisinin spekülatif bir karikatürizasyonu, 2 — 'teorik pratik' kategorisi, 3 — 'teorik pratiğin teorisi' gibi spekülatif bir tez —ki bu, teorist eğilimin en yüksek noktasını gösteriyordu. (E.A. s. 50-51)

Althusser, özeleştirisinde, Marksizm'in oluşumundaki politik etkeni ve işçi sınıfının mücadelesinin etkisini yeterince vurgulamadığını da kabul ediyor. Ama, «yapısal nedensellik» ve diyalektiğin kategorileri konularında; yani, yapısal düşünce yöntemini uyguladığı temel kavramlarda bir özeleştirme yok. Althusser hâlâ yapısalıcı.

Althusser'e neden yapısalıcı dendiğini ve dediğimi elimden geldiğince açıklamaya çalıştım. Görmüş olduğumuz gibi, Althusser yapısalıcı olmadığını ileri sürüyor. Aynı şekilde M. Belge'de **Althusserci** olmadığını ileri sürebilir. Bu kez de M. Belge'nin ne yaptığına bakalım.

M. BELGE, L. ALTHUSSER VE YAPISALCILIK

Murat Belge'nin Althusser'e yaklaşımının en belirgin örneği **Lenin ve Felsefe**'nin yayımlanmasıdır. M. Belge, niçin **Marx İçin** veya **Kapital'i Okumak**'ı değil de, **Lenin ve Felsefe**'yi yayımladığını şöyle açıklıyor: «Bunun nedeni bu kitabın, Althusser'in temel tezlerinden birini oldukça kısa ve oldukça derli toplu bir biçimde vermesiydi. Marksist bir filozof ola-

rak felsefeyi tanımlıyor burada.» (L.F. s. 7) Bildiğimiz kadarıyla, Althusser, felsefeyi **Marx İçin**'de tanımlar: «teorik pratiğin teorisi» olarak. Ve bu tezini **Özeleştirinin Öğeleri**'nde geri alır. **Lenin ve Felsefe**, bundan önceki bir tarihte ve bir açığı kapatmak üzere kaleme alınmıştır. Yani, Althusser'in temel tezlerinden birini değil, değişen tezlerinden birini dile getiriyor bu kitap.

Bundan başka, **Birikim**'in 3.sayısında, **Kapital'i Okumak**'tan çevrilerek yayımlanan bir parçada da, Althusser, kendini yapısalıcılıktan ayırmaya çalışıyor. Kendi çalışmasında, diyakroni ve senkroni ilkelerini ayırmadığını ileri sürüyor.

Althusser, yapısalıcıların diyakroni ve senkroni ilkeleriyle gelişim ve durumu birbirinden ayırdıklarını, halbuki Marksizm'de böyle bir ayırma yer olmadığını belirtir. «Yapısalıcılık, düzeylerin ve ilişkilerin bileşkesini senkronik yapı ve bunun zamansal ve tarihî gerçekliğini, gelişimini diyakroni olarak kavrar.» (R.C. s. 319) Bu güzel. Ama aynı **Kapital'i Okumak**'taki bir başka yazarda, E. Balibar'da şöyle cümlelerle karşılaşabiliyoruz: «Üretim tarzının yapısının kendine özgü bütün etkilerinin analizi, zorunlu olarak senkroninin parçasıdır. Böylelikle, diyakroni kavramı, bir üretim tarzından öbürüne geçiş için kullanılacaktır.» (R.C. s. 297) Aynı şekilde M. Belge de 1971'de bu hataya düşüyor: «Toplumların bir senkronik durumları vardır, yani tarihin belirli bir anındaki genel durumları. Bir de, diyakronik gelişmeleri, yani zaman, tarih içinde gelişmeleri vardır.» (s. 86) Buna **naif** bir yapısalıcılık denilebilir. Gerçi M. Belge bu sözlerini **Birikim**'in 10. sayısında eleştirdi. Ve amacım da onun bu konuda yanlış düşündüğünü göstermek değil. Ama, bizzat **Kapital'i Okumak**'ın yazarlarından birinin **Kapital'i Okumak**'ta ve M. Belge'nin de 1971'de içine düştükleri bu hatanın bir raslantı olmadığını göstermek. «Yapısal nedensellik», «karmaşık bütünün önceden verilmiş yapısı», «toplumsal pratiklerin eklemleme biçimi», vs. kategorileriyle düşününce, diyakroni-senkroni ayırımı mantıksal bir zorunluluk haline geliyor.

Bundan başka, M. Belge'nin, sık sık, Althusser'in görüşlerini ve terkettiği kavramları Marksizm adı altında sunduğunu görüyoruz:

Marksizm'de herşey, **önceden verilmiş, karmaşık, yapılaşmış bir bütün** olan toplumdandır. (1971, s. 99)... burada onu [Marx'ı] ilgilendiren iki çeşit bilgi var: **Bilimsel olan ve olmayan**. Biz bunları «bilim» ve «ideoloji» olarak adlandırıyoruz... (H.Ü. s. 209) ...**teorik pratik**, soyut düşünceden somut düşünce ya da somut bilgiye ilerleme demektir. (H.Ü. s. 206)

M. Belge Lenin'den ayrılma pahasına Althusser'in «bilgisel kopma»sına sadık kalıyor: «Ayhan'a göre 'Marksizm... öncülerinin... **do-laysız bir devamı**' olduğu kanısında. Bu da, Hegel'in 'Süpersesyon/aşma' teorisinin bir ürünü.» (s. 21) Hayır. Bu, bana göre böyle değil, Hegel'in aşma teorisinin de bir ürünü değil; Lenin'in kendi sözleridir bunlar. («Çelişki Üstüne»deki 2 No'lu alıntıya bakınız.)

Bütün bunların yanında, M. Belge'nin, bana «yapısalıcı» derken neyi kasdettiğine bakalım bir de:

...üretim tarzı kavramlarını doğrudan doğruya toplumsal formasyona uygulamak, **yapısalıcılık** olur... Mehmet Ayhan'ın temel yanılgısı bu soyutlama düzeyleri ayırmasını yapmamasından ileri geliyor... Bu yaklaşım oldukça **naif** bir yapısalıcılık anlayışının ürünüdür. (21. s. 18)

Üretim tarzı kavramlarını toplumsal formasyona uyguladığım da nerden çıktı? Yani ben, ABD'deki çelişkileri değil de **Kapital**'deki çelişkileri anlattım diye mi yapısalıcı oluyorum? Yani, toplumsal formasyonu anlatmak Marksizm, üretim tarzını anlatmak yapısalıcılık mı oluyor? Kaldı ki, «Çelişki Üstüne»de böyle bir karışıklığa yol açmamak için özel çaba sarfettim. Ne ABD'deki çelişkileri anlattım ne de Türkiye'deki. Konumuzun diyalektik maddecilik değil, ama maddeci diyalektik olduğunu defalarca vurguladım. Mao'nun görüşlerinin eleştirisi dışında (çünkü Mao bu soyutlama düzeylerini karıştırıyordu) bütün örnekleri üretim tarzı düzeyinde verdim. Sermaye ve işgücü arasındaki karşılıklı dıştala-yan uzlaşmaz çelişkiden sözettim ama proletarya ve burjuvazi arasındaki politik mücade-lenin somut biçimlerinden söz etmedim. **Birikim** okuyucularının, en azından, üretim tarzı ve toplumsal formasyon arasındaki farkı bildiklerini varsayarak, Marksizm'i yeniden yaz-

ma yoluna gitmedim. Bunlar böyleyken ve Mao'yu, soyutlama düzeylerini karıştırdığı için eleştirdiğimi kabullenmişken, M. Belge'nin, hâlâ daha aynı yanılığa düştüğümü ve bunun da **yapısalcılık** olduğunu ileri sürmesi anlaşılabilir; yapısalcılık teriminin anlamının sapıtılması olarak.

UZLAŞMAZ ÇELİŞKİ KAVRAMI ÜSTÜNE

Dikkat çeken ilk nokta, S.B. Nişanyan'ın ve M. Belge'nin yazılarında «antagonizm» sözcüğüne hiç rastlanmaması. Hattâ Nişanyan bir altıntıda, antagonizmi «hasmane kutuplaşma» olarak çevirmiş. M. Belge ise çelişkiyle ilgili birçok yazısında özellikle bu sözcüğü kullanırken ve kullanmanın ötesinde, Hegel ile Marx arasındaki ayırımın kesinlikle bu sözcükte odaklandığını ileri sürerken, eleştiri yazısında hiç yer vermemiş. Marksist çelişkiyle ilgili bir yazı yazacaksınız ve antagonizmden sözlemeyeceksiniz. Akılalmaz birşey bu. Bu durumun nedenini, M. Belge'den ve Marx'tan alınan pasajları yanyana koyarak gösterebilirim sanıyorum.

M. Belge:

Bir şeyin kendi karşıtı olarak kalamayacağı için kendine dönmesi, Hegelci çelişkide 'antagonizm' olamayacağını gösterir. Antagonizm yoktur, çünkü çelişki kendi içinden belirlenmektedir. (H.Ü. s. 220) Hegel çelişkisi, antagonizmi değil, herşeyin uzlaşırılığını açıklamak için başvurulmuş bir ilkedir. (12, s. 56n)

K. Marx:

Onun dehası [Hegel'in], belirlenmelerin antagonist karakterini vurgulamasında ve çıkış noktası olarak ele almasında her zaman kendini gösterir. (1843, s. 116)

M. Belge antagonizm değil, uzlaşmaz çelişki kavramı üstünde duruyor:

Bu çelişkinin [proletarya-burjuvazi] gerçekten uzlaşmaz bir nitelik almaya başlaması için bir kere proletaryanın siyasî bilince ulaşması gerekir... Örneğin Amerikan işçi sınıfı. Burada bir uzlaşmazlıktan ciddiyetle söz etmeye imkân yok... uzlaşmazlık ancak **belli boyutlara varmış siyasî mücadelenin bir ürünüdür.** (21. ss. 20-21)

Görülüyor ki M. Belge, uzlaşmazlığı, sınıf savaşımının bir biçimi olarak ele almakta. Bundan hareketle, Amerikan işçi sınıfının, burjuvazisiyle uzlaştığını ileri sürüyor. Peki, Amerikan burjuvazisi Amerikan işçi sınıfından artık değer çıkarmıyor mu? Amerikan işçi sınıfı mülk sahibi bir sınıf haline mi geldi? Her yıl **1 Mayıs**'ta kutladığımız uluslararası işçi sınıfı bayramına yol açan tarihten önce Amerikan işçi sınıfının şanlı direnişi değil miydi? Veya çok daha yakın bir tarihte, petrol bunalımı sırasında genel greve giden milyonlarca işçi Amerikalı değil miydi? Bu durumda Amerikan işçi sınıfının, bir bilinçlenip bir bilinçsizleştiğini, burjuvazisiyle arasındaki çelişkinin bir uzlaşır bir uzlaşmadığını mı söyleyeceğiz? Sınıf savaşımındaki tek kriterin, bu savaşımın **biçimi** olduğunu mu söyleyeceğiz? Bütün bunlar, M. Belge'nin pek vülger bir «uzlaşmazlık» kavramından hareket ederek politik savaşımı açıklamaya çalıştığını gösteriyor.

M. Belge, proletarya ve burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşmaz olduğunun söylenmesinin «toplumsal ve politik sonuçları» üzerinde de duruyor.

...burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkinin **uzlaşmazlığı** üzerinde böyle ısrarla durmak, **daha devrimci bir politik tutumun göstergesi** olduğu izlenimini veriyor... İlk izlenimin tersine, 'çelişki uzlaşmazdır' demek, kendiliğindenci bir tutumun temelini oluşturabilir. Çünkü dikkat edilecek olursa, böyle bir anlayış devrim için insanın yapması gerekeni çelişkiye teslim etmektedir. (21. ss. 18-19)

Demek ki, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkinin, dışsal koşullardaki değişmelerle ve konjonktürel belirlenmelerle nitelik değiştirmeyeceğini söylemek kendiliğindencilğe yol açıyor. Ve bu da insanın yapacağı işi çelişkiye yüklemek oluyor. Bir an için, bu savın doğru olduğunu kabul edelim ve tekrar M. Belge'yi dinleyelim:

Bildiğimiz kadarıyla, çelişki nesnel bir belirlemedir... Bu çelişki karşısında bazı insanların (sosyalistlerin) 'bilinçli' bir politikayla çelişkinin kendi yasasını yerine getirmesini önlemeleri nasıl mümkün olur? (21. s. 19)

Şimdi, çelişkiyi mi insana teslim edeceğiz, insanı mı çelişkiye. Aynı sayfa içinde iki savı da yan yana görmek durumu oldukça karıştırıyor. Kaldı ki M. Belge'nin «bazı insanların bilinçli bir politikası» olarak ortaya koyduğu şeyi ben «Çelişki Üstüne»de «sosyalist sistemin maddî gücü ve bilinçli politikası» olarak koymuştum. Demek ki, sosyalist sistemin «bazı insanlar (sosyalistler)» olarak ele alınması, aynı zamanda hem kendiliğindencilığe hem de iradeciliğeye yol açabiliyor.

Bütün bunların yanında, M. Belge'nin, proletarya ve burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşabileceğini ispatlamak için verdiği önerge bakalım.

Örneğin, kırsal hakim sınıflar yiyecek fiyatlarını yükseltiyorsa, işçi sınıfının ücretlerinin alış gücü düşer. Bu nedenle işçiler grev yapar. Birçok sanayici bundan zarar görür. Şu halde, kırsal hakim sınıfların egemenliğine darbe vuracak bir politika, işçilere de sanayicilere de «hizmet eder». Çünkü işçilerin reel ücretleri yükselmiş olur, grevler azalır, v.b. (21 s. 20)

Kırsal hakim sınıfların, sanayi sermayesinden bağımsız bir şekilde hareket edebildiği, fiyatları istediği gibi ayarlayabildiği, nerde görülmüş? Benim bildiğim, «Türkiye toplumsal formasyonu» düzeyinde, tarım ürünlerinin fiyatı devlet tarafından, taban fiyat politikasıyla saptanır. Aynı devlet, kır emekçilerinden sağladığı artığı sanayicilere kredi olarak verir. Bu arada, kırsal hakim sınıflar da bu artıktan pay alırlar. İşçi sınıfının ücretlerinin alış gücünün düştüğünü (ki bu durum her zaman kırsal hakim sınıfların iradesi dışındadır) varsayalım. Bu durum işçi sınıfı aleyhine ve egemen sınıflar lehine bir durumdur. Ama aynı nedenle grevler patlak verirse bu hakim sınıflar aleyhine ve işçi sınıfı lehine bir durumdur. İşçilerin grev yapması hiçbir hakim sınıf fraksiyonunun hoşuna gitmez. M. Belge, bu kurgusal örneğiyle, kırsal hakim sınıflarla sanayiciler arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığına dayanarak, işçi sınıfıyla sanayiciler arasındaki çelişkinin uzlaşırılığını ispatlamaya çalışıyor.

M. Belge farklı çelişkiler arasındaki «türsel» bir ayırıma ne kadar karşı olsa da, eleş-

tiri yazısının sonunda böyle bir ayırımın varlığını kabulleniyor.

...Kant'da ve önceki filozofların çoğunda, **çelişki** değil **karşıtlık** vardır ve bu, Mehmet Ayhan'ın 'karşılıklı dışlayan' kavramına çok yakın birşeydir. Hegel ise bunu çürütmeye ve gerçekliğin karşıtıla (Realopposition) değil, diyalektik çelişkiye dayandığını göstermeye çalışmıştır. (21. s. 21)

Bütününüyle katılıyorum. Zaten ben de bundan farklı bir şey söylememiştim. Ama M. Belge'nin söylediklerinden fazla olarak, Hegel'in karşılıklı dışlayan çelişkiyi tamamen reddettiğini ve böylelikle, geçişimli çelişkiye dayanarak her şeyin uzlaşırılığını ispatlamaya çalıştığını, halbuki Marx'ın, hem karşılıklı dışlayan hem de geçişimli çelişkileri kullandığını ileri sürmüştüm. Marksist diyalektikte her iki tür çelişkinin de özgül bir yeri olduğunu ve bunun tanınması gerektiğini söylemişim.

Aynı konuda, S.B. Nişanyan çok daha dikkatli davranıyor.

Karşıtlık aşamasında karşıtlığın iki kutbu bağımsız, kendine yeterli birer iç-birlik olarak va'zedilir. Şu halde her iki kutup ta, kendi içinde ve kendisi için, karşıtlığı mutlak şekilde dışlayan (exclusiv) birer moment olurlar. Karşıtlık ancak bu dışlama momenti sayesinde çelişkiye dönüşür.

Görüldüğü gibi bu tam anlamıyla karşılıklı dışlayan çelişki. S.B. Nişanyan, «Hegel'in bu modele sadık kaldığının, Hegel'in en yüzeysel bir okunuşunda bile görülebileceğini» ileri sürüyor. Burada «karşıtlık aşaması» derken ne kastedildiği son derece önemli. Yani, karşıtlık aşaması, bir çelişkinin herhangi bir süreç içinde geçirdiği aşamalardan birisi midir, yoksa, çelişki kategorisinin, düşünce tarihinin belli bir aşamasında kavrandığı biçim midir? Bana öyle geliyor ki, Hegel, «karşıtlık»tan söz ederken, bunu geleneksel mantığın ve sıradan düşüncenin bir kategorisi olarak görmüş ve aşağılamıştır. «Karşıtlık aşaması» derken ise, çelişkinin düşünce tarihinin bir aşamasında, diyalektik öncesi düşüncede kavranıldığı biçim olarak sunmuştur. Yani Hegel, karşılıklı dışlayan çelişkiyi **kullanmamıştır**. Öte yandan, örneğin varlığın yokluğa geçmesi, geri dönüşü olmayan yeni bir düzeyde sen-

tez olarak belirlenmesi ve böylelikle, **uzlaşma** yoluyla çözümlenerek bir nitelik değişimine uğraması, Hegelci çelişkinin aşamalarını gösterir. Ama bunun böyle olması, Marx'da «dolaysızca uzlaşan» çelişkiler olamayacağı anlamına gelmez. Çünkü diyalektik, artık Hegel'in elindeki değil, Marx'ın elindeki diyalektiktir. S.B. Nişanyan, Hegel bilgisiyle orantılı bir Marx bilgisine sahip olsaydı, verdiği karşı-örneğin, para-meta çelişkisiyle bir ilgisi olmadığını görürdü. Piyasa değeri-gerçek değer çelişkisi, Ama bunun böyle olması Marx'da «dolaysızca Marx'ın **Kapitalin**'in III. cildinde incelediği bir çelişkidir ve dolaysız olarak, I. ciltteki para-meta çelişkisiyle özdeşleştirilemez.

S.B. Nişanyan'a göre, eğer kapitalist yapı «uzlaşmaz çelişki» ihtiva ediyorsa, bu yapı, ya hiç bir zaman ortadan kalkmaz ya da yapı dışındaki bir unsur tarafından ortadan kaldırılır. Birinci durum burjuva ideolojisini yansıtır, ikinci durum ise partiyi yapının dışında tuttuğu için bir teleolojidir. Dolayısıyla yapı içinde uzlaşmaz çelişki olamaz...

Bu mantık, Hegelci çerçeveyi aşamamaktadır. Çünkü, gelişkinin çözümünün tek yolunun sentez veya uzlaşma olduğuna dayanmaktadır. Bu da tek çelişki türünün uzlaşabilen çelişki olması demektir. O zaman uzlaşmaz çelişki yoktur. O zaman «eğer yapıda uzlaşmaz çelişki varsa» diye ispata başlanmaz. Eğer yapıda uzlaşmaz çelişki varsa, bu çelişki uzlaşmaz çelişkinin çözüldüğü biçimde, yani karşıtlardan birinin yok olması yoluyla çözümlenir. Yani burjuvazi ortadan kaldırılır. Hem de toplumsal bir güç tarafından: İşçi sınıfı tarafından.

Yazısının sonunda, Nişanyan, üstünde durulması gereken tezin Althusser'inki olduğunu söylüyor. Yani nicelik-nitelik yasası terkedilecek, olumsuzlamanın olumsuzlanması yasası terkedilecek, çelişki «toplumsal pratiklerin eklemleme biçimi» olarak tanımlanacak; yani diyalektik tamamen bir kenara atılacak, yerine yapısal mantık konulacak ve biz hâlâ bu tez üstünde duracağız. Acaba Nişanyan bütün bunlara razı mı?

TOPLUMSAL VE POLİTİK SONUÇLAR

M. Belge «Çelişki Üstüne»nin toplumsal ve politik sonuçlarını irdelerken şöyle bir geçiş yapıyor: «Mehmet Ayhan'ın yazısında kul-

landığı bazı deyimlerin akla getirdiği siyasi anlayış...» (21 s. 20) Daha sonra bu deyim «toplumsal ilerleme» olduğu anlaşılıyor. Çok kolay bir geçiş bu. Toplumsal ilerleme kavramını kullanıyorum ve M. Belge damgayı vuruyor: Belli bir siyasi görüş. Aynı akıl yürütmeyi M. Belge için kullansaydık onun da bir zamanlar bu politik görüşte olduğu sonucunu çıkarırdık: «...**toplumsal ilerleme** emekle sermaye arasındaki tek çelişkiye bağlı değildir. Bu tek çelişkiden, kapitalizmin kendi içinde evrimi oluşur.» (H.Ü. s. 222) M. Belge «toplumsal ilerleme» kavramını kullanıyor ve «bu deyim akla getirdiği siyasi anlayışı» aklına getirmiyor. İki olasılık var: Ya M. Belge'nin bir zamanlar bu siyasi anlayışta olduğunu kabul edeceğiz, ya da «toplumsal ilerleme» kavramının Marksizm'in temel kavramlarından biri olduğunu. Bana ikinci şık daha doğru geliyor.

M. Belge ayrıca «ulusal burjuvazi» kavramının proletarya ve burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığına ters düştüğünü söylüyor. Burada tekrar, uzlaşmazlık kategorisinin vülger kullanımının doğurduğu bir sonuçla karşılaşırız. Uzlaşma kavramı politik ittifak kavramıyla karıştırılıyor. Bunun nedeni ise oldukça açık: Soyutlama düzeylerinin karıştırılması. Ulusal burjuvazinin ve proletaryanın bir ittifak içinde yer almaları hiçbir şekilde onların uzlaşmalarını gerektirmez. İttifak içinde ne ulusal burjuvazi proleterleşir ne de proletarya burjuvalaşır. Kaldı ki, ittifak politikaları, veya genel olarak politika, dolaysız olarak konjonktürel analize dayanır; somut durumun somut analizine dayanır ve bunu da ancak bir **Parti** yapabilir. Eğer M. Belge bir politik görüşü eleştiriyorsa, bunu bir politik görüş adına yapmalıdır; bir parti görüşünü eleştiriyorsa, bunu bir parti adına yapmalıdır. Ya da böyle bir işe girişmemelidir.

M. Belge eleştiri yazısında «...ileri demokrasi», 'toplumsal ilerleme' gibi sloganların... çelişkinin çözümünü sürekli olarak **ileriye** atan niteliği»nden söz ediyor. (21 s. 21) Bir başka yazıda ise şunları söylüyor: «...hiçbir sosyalist, sosyalizmin dünya çapında kurulmasını **çabuklaştırmak** için, muhtemel bir dünya savaşında kaybedilecek insan hayatlarının bedelini ödemeyi göze alamaz, almamalıdır.» (10 s. 51) Yani birtakım adamlar çeliş-

kinin çözümünü **çabuklaştırmak** isterlerken **ileriye** atacağız... Buna seçmecilik denmezse, öbürleri **ileriye** atıyorlar. Ama biz ortasını bulup ne **çabuklaştırmaya** çalışacağız, ne de **ile-**

riye atacağız... Buna seçmecilik denmezse, ancak politikasızlık denilebilir.

KAYNAKLAR

Akat A.S.

Çelişki ve Değerin Biçimi: M. Ayhan'a Bir Not, Birikim, Sayı 22, Aralık 1976.

Althusser L.

For Marx (F.M.), Pantheon Books, New York 1969.

Reading Capital (R.C.), (E. Balibar'la birlikte), NLB, London 1970.

Éléments d'Autocritique (E.A.) Librarie Hachette 1974.

Belge M.

Teorik Açından Devrim, Sosyalist Parti İçin Teori - Pratik Birliği, Sayı 1, Ocak 1971.

Çelişki Sorunu ve Sosyalist Hareket, Birikim, Sayı 10, Aralık 1975.

Hegelci Çelişki, Hegel Üstüne (H.Ü.), Birikim Yayınları 1976.

Önsöz, Lenin ve Felsefe (L.F.), Birikim Yayınları, 1976.

Mehmet Ayhan'ın Çelişki Üstüne Yazısı Hakkında, Birikim, Sayı 21, Kasım 1976.

George R. ve F.

The Structuralists, Anchor Books 1972.

Marx K.

Critique of Hegel's Doctrine of the State, Early Writings, Penguin 1975.

Capital, Vol. I., Vol. III., Lawrence and Wishart 1974 ve Sol Yayınları 1975.

Nişanyan S.B.

«Çelişki Üstüne» Üstüne, Birikim, Sayı 21, Kasım 1976.

Séve L.

Class Struggle and the Marxist Reversion of the Hegelian Dialectic. Polish Academy of Sciences, Vol. I., No 4, Autumn 1974.